

Bijlage 4 De *Clingendael Expert Survey*: opzet, analyse en gebruik

Thomas Rijken en Maite Reece

Het is belangrijk om plotselinge gebeurtenissen systematisch in kaart te brengen. Dergelijke ‘schokken’ kunnen trends en voorspellingen doen wankelen. Tegelijkertijd is het lastig om betrouwbare inschattingen te maken over de aard van de schokken, de kans dat schokken voorvallen en de impact die ze kunnen hebben. De *Clingendael Expert Survey* is opgezet om mogelijke schokken te identificeren en te zoeken naar een betrouwbare manier om het risico van een schok weer te geven.¹ De *survey* is een *wisdom-of-the-crowd*-techniek ter verdieping van expertinschattingen en zorgt voor een beter onderbouwde analyse.

De *Clingendael Expert Survey* is wereldwijd uitgezet onder duizenden wetenschappers en medewerkers van denktanks. De vragenlijst is online verspreid en door 249 experts ingevuld. Hieronder volgt kort de opzet van de *survey* (met een beschrijving van enkele subdoelen om expert-*bias* te beperken), de analysemethode en een toelichting op het gebruik van de resultaten.

Survey-opzet

De *Clingendael Expert Survey* is opgezet met behulp van het *Qualtrics Insight Platform* - een online programma voor het ontwerpen, verspreiden, en invullen van vragenlijsten.² In totaal is gebruik gemaakt van tien thema-specifieke vragenlijsten (zie Tabel 1). Voor deze tien thema's werden er gedeeltelijk specifieke schokken gepresenteerd, om onderscheid te maken tussen gebeurtenissen die meer van belang zijn voor bepaalde deelonderwerpen. Er zijn echter ook een aantal schokken gebruikt die door meerdere groepen zijn gescoord, omdat veel thema's op bepaalde vlakken met elkaar samen kunnen hangen (zo kan een uit elkaar vallende EU invloed hebben op het dreigingsbeeld van zowel terrorisme als van crises). Scores van een grotere groep op dezelfde schokken konden op deze manier met elkaar vergeleken worden.

---

1 De potentiële schokken zijn gebaseerd op reeds bestaande rapporten: World Economic Forum, *The Global Risks Report 2016*; de Economist Intelligence Unit; en de Defensie Verkenningen en eerdere versies van de *Clingendael Strategische Monitor*. Daarnaast is gebruik gemaakt van een *Expert Brainstorm* van *Clingendael Research*.

2 Zie: www.qualtrics.com.

Met de vragenlijst werden drie doelen nagestreefd: 1) de kern van de *survey* was gericht op het identificeren van schokken ten behoeve van veiligheidsdreigingen en de ontwikkeling van de internationale orde tot en met 2021; 2) daarnaast werd gezocht naar identificatie van nieuwe Europese veiligheidsbelangen (*horizon-scanning* functie); 3) tenslotte werd het assenkruis gescoord (zie Bijlage 1) ter ondersteuning van de auteurs van de deelstudies. Voor elk van de drie doelen bestonden standaard antwoordcategorieën: 1) gevraagd naar de alternatieve veiligheidsbelangen voor Europa, had een respondent de mogelijkheid om drie nieuwe belangen aan te geven die momenteel niet als zodanig worden aangewezen in Europese strategische documenten; 2) ter scoring van mogelijke schokken waren er twee opties: met betrekking tot het dreigingsbeeld werden zeven gebeurtenissen gepresenteerd die allemaal zowel op waarschijnlijkheid als op impact gescoord moesten worden.³ De schaal van waarschijnlijkheid liep van één tot zeven, waarbij één stond voor 'onmogelijk' en zeven voor 'zeker'. De impactschaal liep van 'geen impact' (één) tot 'catastrofaal' (zeven). Voor schokken op het gebied van het internationale systeem werden op dezelfde manier vijf gebeurtenissen gepresenteerd; 3) ter scoring van het internationale systeem werden de verschillende opties uit het nieuwe assenkruis gepresenteerd (zie Bijlage 1). In alle gevallen werd gevraagd naar de inschatting voor 2021.

Tabel 1 Thema's en aantal respondenten

Thema's en expertises	Aantal
Territoriale integriteit	25
CBRN-wapens	10
Terrorisme	15
Georganiseerde grensoverschrijdende criminaliteit	19
Crises en fragiele staten	24
Vrijhandel	30
Energie	13
Spanningen EU-burgers	18
Klimaatverandering	21
Cybersecurity	11
Overig	63

3 De vragen die werden gesteld, waren: *'To what extent are these shocks likely in your view?'* en *'What would you consider the implications of these shocks for European security?'*

Deelnemers werden geselecteerd aan de hand van *rankings* van Europese denktanks en Europese onderzoeksuniversiteiten op het gebied van politiek en internationale studies.⁴ Vervolgens zijn van de top-EU denktanks de experts benaderd. Voor het selecteren van wetenschappers, is er een Europese top-25 van universiteiten gecreëerd.⁵ Experts van 23 universiteiten zijn hierna gecontacteerd. Voor elke deelnemer werd voor de zekerheid gecontroleerd of de geïdentificeerde thema's overeen kwamen met de expertise. Op deze manier zijn de deelnemers verdeeld over de verschillende thema's. Deze verdeling had tot gevolg dat elke deelnemer alleen voor zijn/haar eigen expertise de vragenlijst invulde.

Behalve één respondent, die de vragenlijst telefonisch heeft beantwoord, zijn alle respondenten benaderd via e-mail. Het uitzetten van de vragenlijst vond plaats in de maanden juli tot begin september 2016. Elke dag zijn er rond de 40-50 e-mails verstuurd. Los van algemene kenmerken werd de vragenlijst geheel anoniem afgenomen (sociaal wenselijke antwoorden werden daarmee beperkt).

Tabel 2 Kenmerken van de sample

		Aantal	Percentage
Gender	Vrouw	67	26,90%
	Man	182	73,09%
Leeftijdscategorie	<30	29	11,65%
	30-39	100	40,16%
	40-49	48	19,28%
	50-59	34	13,65%
	60-69	27	10,84%
	>70	11	4,42%
Soort werk	Academia	128	51,40%
	Onderzoeksinstituut	97	38,96%
	Overheid	6	2,41%
	NGO	6	2,41%
	Internationale Organisatie	5	2,01%
	Overig	7	2,81%

4 Voor de gebruikte lijst met denktanks in de wereld, zie: McGann, J.G. 2016. '2015 Global Go To Think Tank Index Report', *University of Pennsylvania Scholarly Commons*.

5 Er is gebruik gemaakt van: Times Higher Education, *World University Rankings 2015-2016*, https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2016/world-ranking#!/page/0/length/25/subjects/3090/sort_by/score_research/sort_order/desc/cols/scores.

		Aantal	Percentage
Werkervaring	<5 jaar	35	14,06%
	5-10 jaar	81	32,53%
	11-15 jaar	49	19,68%
	>16 jaar	84	33,73%
Werkplaats	West-Europa	221	88,76%
	Oost-Europa	6	2,41%
	VS/Canada/Australië	18	7,23%
	Midden-Oosten	4	1,61%

Analyse

Tabel 2 beschrijft de kenmerken van de *sample*. In totaal zijn rond de 2500 mensen benaderd voor het invullen van de vragenlijst. Met 249 responses geeft dat een *response rate* van 10%.

De resultaten van de vragenlijst zijn geanalyseerd met diverse statistiek- en visualisatie programma's (*Excel, SPSS, Tableau*). De analyse werd thematisch geordend en uitgesplitst in 1) schokken voor dreiging; 2) schokken voor het internationale systeem; 3) nieuwe veiligheidsdreigingen en; 4) de score voor het assenkruis. Ten behoeve van de analyse is gebruik gemaakt van het gemiddelde van de scores. De schokken zijn op basis van deze gemiddelden in een risicodiagram geplaatst (zie de individuele bijdragen). In dit diagram geeft de combinatie van impact en waarschijnlijkheid de lezer een idee over de grootte van het risico op een bepaalde schok. Door middel van de visualisatie in het risicodiagram, konden schokken verdeeld worden over vier categorieën: hoge waarschijnlijkheid-lage impact, lage waarschijnlijkheid-lage impact, hoge waarschijnlijkheid-hoge impact, en lage waarschijnlijk-hoge impact. Vooral deze laatste categorie schokken is ten behoeve van *scenario forecasting* zeer interessant, omdat die, als ze plaatsvinden, voor de meeste opschudding en verschuiving van het systeem zouden kunnen zorgen.

De deelnemers verschilden wat betreft gender, leeftijd, soort werk, jaren werkervaring, en werkplaats. Uitkomsten zijn daarom gecontroleerd op significante verschillen in respons tussen groepen. Er is gecontroleerd op gender, aantal jaren werkervaring, de werkplaats (land), en het soort werk. Groepsverschillen zijn getest middels de *Mann-Whitney U*-toets (voor twee groepen, gender) en *Kruskal-Wallis H*-toets (meerdere groepen, aantal jaren werkervaring).

Een verschil werd onder andere gevonden bij het onderwerp territoriale integriteit, waar mannen een significant lagere gemiddelde score gaven voor de impact van de schokken op het dreigingsbeeld. Verder bleek dat respondenten werkend voor de

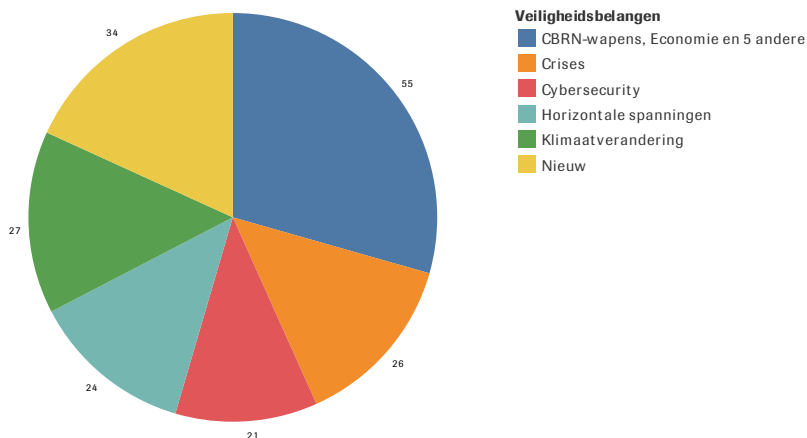
overheid de impact van CBRN-wapens op het internationale systeem significant hoger inschatten dan respondenten met ander soort werk. Ook interessant is de bevinding dat respondenten werkzaam bij een onderzoeksinstituut de gevolgen van een schok voor het internationale systeem rondom cybersecurity minder hoog inschatten dan andere respondenten. Tenslotte kan worden genoemd dat deelnemers met meer dan 16 jaar werkervaring voor zowel de waarschijnlijkheid als de impact van schokken op het dreigingsbeeld van terrorisme een hoger gemiddelde gaven dan respondenten met minder werkervaring. Deze statistische toetsen gaven de auteurs van de Clingendael Strategische Monitor meer zicht op hoe de schokken gebruikt konden worden, stilstaand bij mogelijke redenen en *biases* die de deelnemers wellicht hadden tijdens het invullen van de vragenlijst.

Resultaten en gebruik

Alle resultaten zijn gebruikt door de auteurs en soms in de bijdragen geïntegreerd. Eén van de resultaten betrof een *horizon-scan* van nieuwe veiligheidsbelangen, die worden hieronder weergegeven. In totaal zijn er door de respondenten 187 *extra* veiligheidsbelangen gesuggereerd. Het merendeel betrof onderwerpen die al werden geanalyseerd en onder te brengen waren binnen de bestaande categorisering: 27 betroffen 'klimaatverandering', 26 het thema 'crises' en 24 het thema 'horizontale spanningen/spanningen tussen de EU en burgers' (zie Figuur 1).

Er werden echter ook 31 nieuwe suggesties gedaan. Opvallend is vooral de nadruk die werd gelegd op zorgen over *global governance* (20%). Andere prominente suggesties betroffen maritieme veiligheid, hybride dreigingen en (wellicht verrassend) belasting vraagstukken. Overige suggesties besloegen een breed scala aan dreigingen, en varieerde van technologie tot de defensie-industrie.

Figuur 1 Verdeling van nieuwe veiligheidsbelangen

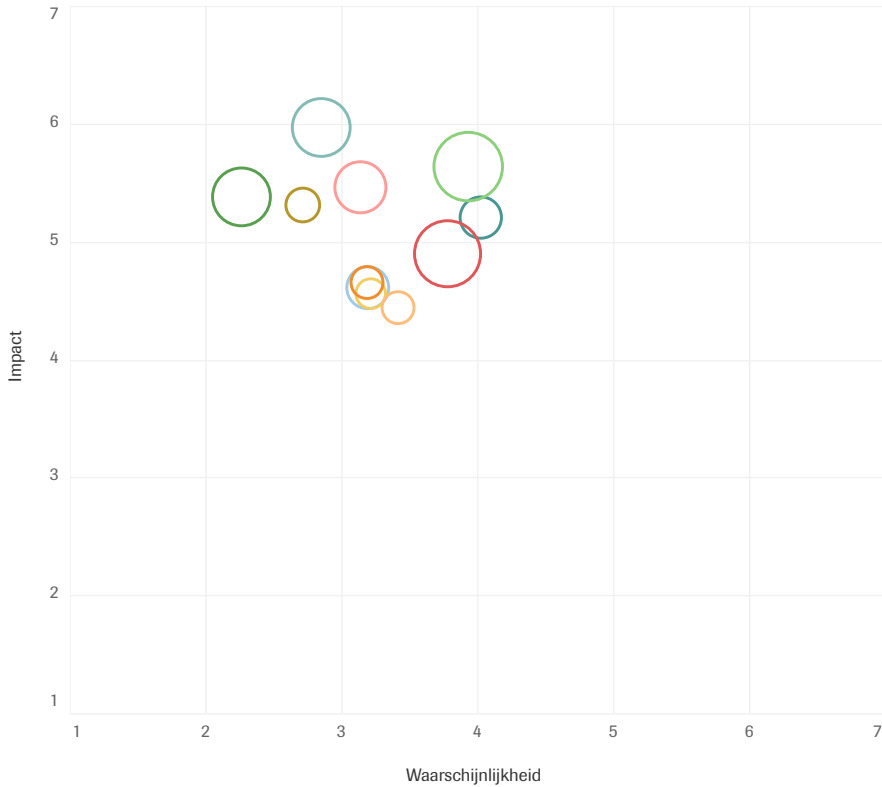

De resultaten van de *Clingendael Expert Survey* zijn door de auteurs op vier verschillende manieren geïntegreerd in de beeldanalyses.

Schokken werden meegenomen nadat trendanalyses waren uitgevoerd. De auteur maakte een inschatting van de invloed die de geïdentificeerde en gescoorde schokken zouden hebben op de *forecast* voor 2021. Er werd daarmee een zekerheidsbandbreedte aangegeven. Zijn de gevolgen minimaal? Dan is er zekerheid in de *forecast* voor 2021. Zijn de gevolgen groot? Dan is er kennelijk nog veel onzekerheid voor 2021. De schokken dienden dus als 'toets': onverwachte gebeurtenissen waar de auteur zelf misschien nog niet eerder aan gedacht had, werden zo binnen het blikveld gebracht. Deze procedure gold voor zowel het dreigingsbeeld als de systeemin-schatting. De schokken die door verschillende groepen zijn gescoord (de 'algemene' schokken), zijn te zien in Figuur 2 en 3, waarbij de grootte van de cirkel het relatieve aantal respondenten per schok weergeeft. Deze resultaten laten zien dat alle algemene schokken ofwel in, ofwel op de rand van, het kwadrant 'hoge impact-lage waarschijnlijkheid' liggen. Tabel 3 laat het exacte aantal respondenten per gescoorde schok zien.

De 'nieuwe' veiligheidsbelangen die werden voorgesteld door de respondenten, konden ook door auteurs van de deelstudies worden gebruikt. Het aantal suggesties dat verschilde van de reeds bestaande Europese veiligheidsbelangen was echter gering (zie Figuur 1 voor een overzicht van nieuwe belangen). Verrassend is dit niet: de *Global Strategy* van de Europese Unie, die als basis gold voor het identificeren van veiligheidsbelangen in deze Monitor, was zeer recent (juni 2016) en het vinden van veel nieuwe, actuele bedreigingen onder respondenten lag daarom niet in de lijn der verwachting. Tenslotte zijn de gemiddelde scores van de respondenten op het assenkruis wederom door auteurs gebruikt als 'check' voor hun eigen systeemanalyses. Als die twee erg van elkaar afweken, was dit een mogelijke aanleiding tot meer onderbouwing van het argument van de auteur. Als ze echter zeer dichtbij elkaar lagen, dan was er kennelijk meer zekerheid in de voorspellingen omtrent samenwerking en relevante actoren in 2021.

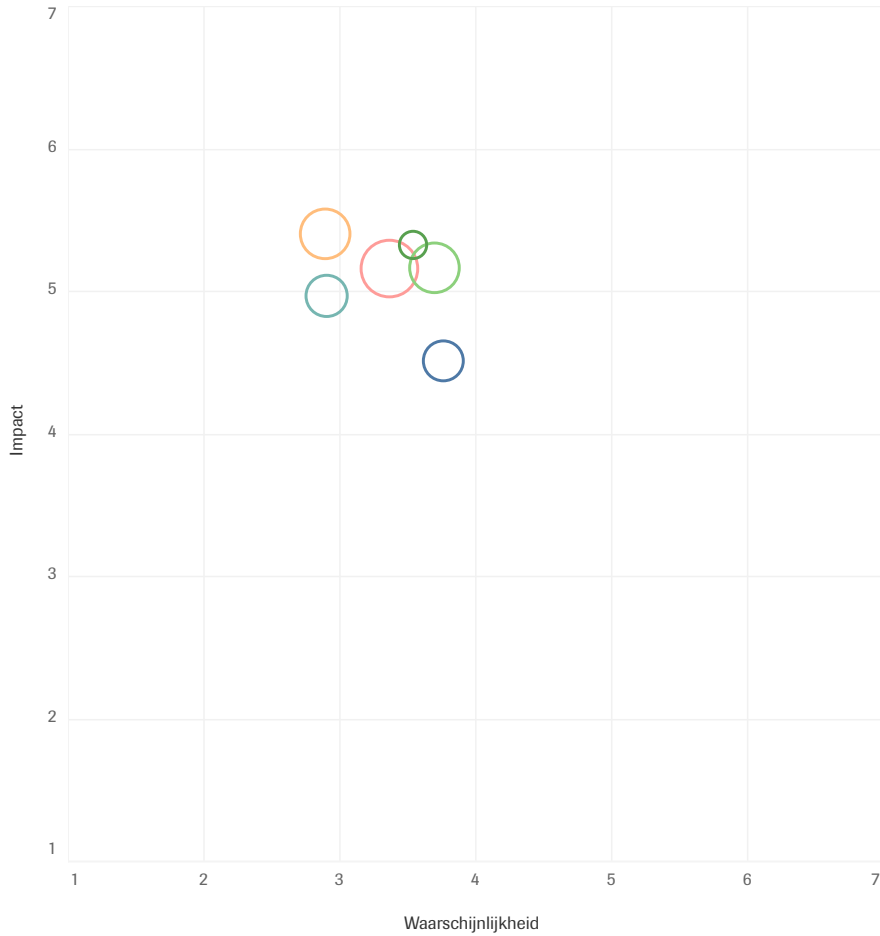
Figuur 2 Algemene schokken dreigingsbeeld

Schokken

- Burgeroorlog of grootschalige maatschappelijke onrust in Frankrijk
- De Chinese economie ervaart een harde landing
- De VS voeren een meer isolationistisch buitenlandbeleid, geven geen prioriteit meer aan Europa
- Europese Unie valt uiteen
- Frexit en/of Grexit
- Gewapend conflict tussen China-VS over Taiwan en/of de Oost/Zuid-Chinese Zee
- Links ontdekt tussen Europese grote mogendheden en grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit
- Meerdere gelijktijdige terroristische aanslagen in EU hoofdsteden
- Rusland valt één of meerdere Baltische staten aan
- Wapenwedloop tussen de EU en haar burens
- Wereldwijde financiële crisis

Figuur 3 Algemene schokken systeem

Shock

- China ervaart een harde landing
- De VS verschuiven richting isolationisme
- Europese Unie valt uiteen
- Gewapend conflict tussen China-VS over Taiwan en/of de Oost/Zuid-Chinese Zee
- VN Veiligheidsraad verliest aan relevantie
- Wereldwijde financiële crisis

Tabel 3 Totaal aantal respondenten algemene schokken, dreigingsbeeld en systeem

Schokken: dreigingsbeeld	Aantal respondenten
Links ontdekt tussen Europese grote mogendheden en grensoverschrijdende georganiseerde criminaliteit	37
De Chinese economie ervaart een harde landing	43
Gewapend conflict tussen China-VS over Taiwan en/of de Oost/Zuid-Chinese Zee	43
Frexit en/of Grexit	48
Meerdere gelijktijdige terroristische aanslagen in EU hoofdsteden	72
Wapenwedloop tussen de EU en haar burens	74
Wereldwijde financiële crisis	110
Burgeroorlog of grootschalige maatschappelijke onrust in Frankrijk	141
Rusland valt één of meerdere Baltische staten aan	141
De VS voeren een meer isolationistisch buitenlandbeleid, geven geen prioriteit meer aan Europa	184
Europese Unie valt uiteen	198
Schokken: systeem	
De Chinese economie ervaart een harde landing	92
Gewapend conflict tussen China-VS over Taiwan en/of de Oost/Zuid-Chinese Zee	142
Europese Unie valt uiteen	142
Wereldwijde financiële crisis	185
VN Veiligheidsraad verliest aan relevantie	98
De VS verschuiven richting isolationisme	43